7. *Семичев С. Б.* Теория кризисов и психопрофилактика // Неврозы и пограничные состояния: труды Ленингр. науч.-исслед. психоневрологического ин-та им. В. М. Бехтерева / под. ред. В. Н. Мясищева. – Ленинград: 1972. – Т.63.

N. Gula. The dynamics of self-regulation of the negative psychic states of the students.

In the paper the dynamics of changes of negative psychic states in the process of the development of abilities and skills of self-regulation of the students of different courses is analyzed.

Keywords: *self-regulation, self-education, self-acceptance, stress, anxiety, frustration, aggression.*

УДК 159.9

О. Б. Емішянц

ВПЛИВ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ НА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ТА ЕМОЦІЙНИЙ СТАНИ ВЧИТЕЛЯ

У статті показано доцільність вивчення психологічного клімату педагогічного колективу. Виявлено, що особливості прояву психологічного клімату в колективі, зокрема, його емоційний компонент виступає основним чинником позитивного настрою, гарного самопочуття, активності та задоволеності в усіх сферах життя вчителів.

Ключові слова: *міжособистісні відносини, психологічний клімат,компоненти психологічного клімату: емоційний, когнітивний, поведінковий, функціональний стан, емоційний стан, суб'єктивне благополуччя, щастя, задоволеність життям.*

Постановка проблеми. Психологічний клімат – це якісна сторона міжособистісних відносин, що виявляється у вигляді сукупності психологічних умов, що сприяють або перешкоджають продуктивній спільній діяльності і всебічному розвитку особистості в колективі. Психологічний кліматпедагогічного колективу у школі виступає умовою ефективності навчального та виховного процесу.

Актуальність проблеми, що висвітлюється в статті,пов'язана з вимогами, які пред'являються до вчителя в сучасних умовах конкуренції серед спеціалістів та високих вимог до професійної компетенції.Труднощі, які викликані стосунками з колегами, взаємовідносинами з дирекцією шкіл, батьками, учнями і впливаютьне лише на результати провідної діяльності

педагогічного працівника, а й найого самопочуття та задоволеність життям загалом.

Метою статті євиявлення впливу особливостей психологічного клімату колективу на функціональний та емоційний стани досліджуваних.

У вітчизняній соціальній психології вперше термін «психологічний клімат» використовував Н. С. Мансуров, який вивчав виробничі колективи.

Одним з перших зміст соціально-психологічного клімату розкрив В. М. Шепель. На його думку, психологічний клімат – це емоційне забарвлення психологічних зв'язків членів колективу, виникаюче на основі їх близькості, симпатії, збігу характерів, інтересів, схильностей [5, 124]. Він вважав, що клімат відносин між людьми складається з трьох кліматичних зон.

Перша кліматична зона – соціальний клімат, який визначається тим, наскільки в даному колективі усвідомлені цілі і задачі суспільства, наскільки тут гарантовано дотримання всіх конституційних прав і обов'язків працівників як громадян.

Друга кліматична зона – моральний клімат, який визначається тим, які моральні цінності в даному колективі є прийнятими.

Третя кліматична зона – психологічний клімат, ті неофіційні відносини, які складаються між працівниками, що знаходяться в безпосередньому контакті один з одним. Психологічний клімат – це клімат, зона дії якого значно локальніше соціального і морального клімату [1, 9-11].

Б.Д. Паригін не розрізняє поняття «психологічного клімату» і «соціально-психологічного клімату». Він наполягає на тому, що «будь-який прояв психічної діяльності людини є вищою мірою соціально-психологічним» [4, 12].

Автори В. В. Бойко, О. Г. Ковальов, В. М. Панфьоров, як і деякі інші психологи, навпаки, є прихильниками диференціації понять «психологічний клімат» і «соціально-психологічний клімат» [2, 97]. Вони наполягають на тому, що не можна обмежувати поняття соціально-психологічного клімату тільки системою міжособистісних стосунків членів колективу.

Р. Х. Шакуров пропонує розглядати соціально-психологічний клімат з урахуванням трьох особливостей: психологічної, соціальної та соціально-психологічної. Психологічна форма клімату розкривається в емоційних, вольових та інтелектуальних станах і властивостях групи (так, можна говорити про атмосферу оптимізму, страху, цілеспрямованості або вольової розслабленості, творчого пошуку та інтелектуальної активності людини тощо. На його думку, якщо в інтелекті, емоціях, волі фіксувати їхній

соціальний зміст, то тут виявлятиметься соціальний аспект(в єдності, згоді, задоволеності, дружбі, згуртованості).

Систематизація таких термінів, як «мікроклімат», «психологічний клімат», «соціально-психологічний клімат», «морально-психологічний клімат» тощо, сприяє, поглибленню аналізу змістової характеристики самого поняття.

Змістова характеристика психологічного клімату пов'язана, як правило, з самопочуттям людини в колективі (настроєм, задоволенням, психологічним комфортом). Коли самопочуття людей переноситься на їх відношення до праці та інших членів колективу, на міжособистісні відносини. Саме в такому аспекті розглядають психологічний клімат Б. Д. Паригін, К. К. Платонов, Г. А. Моченок, та інші.

Е. С. Кузьмін вважає, що поняття психологічний клімат «відображає характер взаємовідносин між людьми, переважаючий тон суспільного настрою, рівень управління, умови та особливості праці і відпочинку в даному колективі» [3, 74].

Б. Ф. Ломов включає в поняття психологічний клімат систему міжособистісних відносин, психологічних за природою (симпатія, антипатія, дружба); психологічні механізми взаємодії між людьми (наслідування, співпереживання, сприяння); систему взаємних вимог, загальний настрій, загальний стиль спільної трудової діяльності, інтелектуальну, емоційну і вольову єдність колективу[3, 46].

У дослідженнях психологів (К. К. Платонова, А. А. Русалінової, В. М. Шепеля, Б. Д. Паригіна, О. М. Щербань тощо) намітилися чотири основні підходи до розуміння природи психологічного клімату [3, 58]. Всі вони сходяться на думці, що феномен психологічного клімату включає поняття стану психології організації як єдиного цілого, яке інтегрує приватні групові стани.

Людина вже в силу своєї присутності в соціальній групі, а тим більше беручи участь в спільній праці, впливає на багато сфер життя колективу, в тому числі на психологічний клімат. Люди спричиняють позитивний або негативний вплив на самопочуття оточуючих в залежності від їх соціально-психологічних та індивідуально-психологічних властивостей.

Методика та організація дослідження. Саме індивідуальні складові кожного працівника визначають стан психологічного клімату колективу в цілому. Це випливає з визначення колективу, в основі якого лежить емоційний, когнітивний та поведінковий компоненти. Найважливіша

особливість моральної сторони психологічного клімату полягає в тому, що він дає найбільш інтегральну й динамічну характеристику психологічного стану всіх проявів життя колективу, тому що акумулює в собі, в остаточному підсумку, взаємодію всіх факторів і компонентів колективного життя: самопочуття й діяльності, керівництва й лідерства, тощо.

Вивчення індивідуальних властивостей кожної особистості – члена колективу, (зокрема, рухливість, швидкість і темп протікання функцій (активність), силу, здоров'я, стомлення (самопочуття), а також характеристики емоційного стану (настрій) надасть можливість визначити чинники психологічного клімату колективу в цілому.

Опитувальник «САН» призначений для дослідження самопочуття, активності, настрою та відбиває функціональний та емоційний стан особистості, самопочуття. При аналізі функціонального стану важливі не лише значення окремих його показників, але і їх співвідношення. Авторами методики «САН» є Доскін В. О., Лаврентьєва Н. О., Мирошніков М. П., Шарай В. Б.

Чимало авторів, що займаються вивченням суб'єктивного благополуччя і щастя, задоволеність життям відносять до таких оцінок життя, що є більшою мірою когнітивними (на відміну, наприклад, від радості, віднесеної до оцінок, що складаються з того, наскільки часто люди мають досвід приємних емоцій; або на відміну від неприємних емоцій на кшталт депресії чи дистресу).

Вибір способу вимірювання загальної задоволеності життям у даному дослідженні визначається тим, що оцінка такої задоволеності як аспекту ставлення індивіда до свого життя є цілісною диспозицією щодо свого життя в цілому і з необхідністю включає як когнітивний, так і емотивний компоненти, що беруть участь у саморегуляції індивідуальної діяльності.

Задоволеність життям відносять до основних складових суб'єктивного благополуччя – поряд із емоційним/афективним балансом та дистресом або неблагополуччям.

Вимірювання загальної задоволеності життям за методикою Е.Дінера засноване на використанні порядкових шкал, одна з яких – це шкала задоволеності життям (Satisfaction With Life Scale, SWLS).

Третина свідомого життя людини проходить на виробництві. І те, в яких умовах протікає трудова діяльність, яка загальна психологічна обстановка в колективі, якими є ділові й особисті взаємовідносини,

впливає на результати праці, й навіть на все життя людини.

Експрес-методика по вивченню психологічного клімату в колективі, розроблена О. С. Михалюк і А. Ю. Шалито вирішує висунуті задачі дослідження і дозволяє виявити три компонента психологічного клімату: емоційний, когнітивний, поведінковий компонент.

Емоційний компонент – симпатії на рівні «подобається – не подобається», «приємний – неприємний».

Поведінковий компонент – «бажання чи небажання працювати в даному колективі», «бажання – небажання спілкуватися з членами колективу в сфері відпочинку».

Когнітивний компонент – знання чи незнання особливостей членів колективу.

Розвиток системи освіти в Україні визначається Державною Національною програмою «Освіта (Україна XXI століття)», Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», в яких одним із основних завдань є формування якісного кадрового потенціалу, створення умов для постійного підвищення освітнього рівня педагогічних працівників. Керівник проводить контроль та оцінку педагогічного персоналу навчального закладу.

Управління педагогічним персоналом навчального закладу – це цілеспрямована діяльність керівного складу на розробку концепції, стратегій кадрової політики і методів управління людськими ресурсами.

У кожного керівника складаються певні стереотипи управлінської діяльності, які в управлінні називають стилем керівництва.

Стиль керівництва – система принципів, норм, методів і прийомів впливу на підлеглих з метою ефективного здійснення управлінської діяльності та досягнення поставлених цілей.

Схильність до певного стилю керівництва зумовлена психологічними якостями особистості, умовами, в яких відбувалося професійне становлення керівника тощо. Проте її не слід вважати абсолютною, оскільки з часом керівник може під впливом різноманітних чинників опанувати принципово нову культуру взаємодії з підлеглими.

Для визначення стилю керівництва колективомзапропонована методикаВ. П. Захарова.

Дослідження особливостей прояву психологічного клімату педагогічного колективу проводилося на базі загальноосвітньої школи № 186 м. Києва.

У дослідженні брало участь 40 педагогів.

Загальна характеристика досліджуваних носить наступний характер: в дослідженні брали участь жінки та чоловіки, педагоги з професійним стажем від 2 років. 8 (20%) досліджуваних–чоловіки, 32 (80%) –жінки.

Середній вік учителів становить 37років. За останні 5 років педагогічний колектив поповнився молодими фахівцями: вчителями початкових класів.

За освітою педагогічний колектив розподіляється:

- вищу освіту мають 38 досліджуваних(95%);
- неповну вищу освіту мають2 досліджуваних(5%).

Вищу кваліфікаційну категорію мають –7 досліджуваних(18%).

Першу кваліфікаційну категорію – 28досліджуваних (70%).

Другу кваліфікаційну категорію – 5 досліджуваних(12%).

Табл. 1

Розподіл досліджуванихза стажем роботи

Стаж роботи	Кількість вчителів
2 роки	2 (5%)
від 2-х до 5-ти років	7 (17,5%)
від 10-ти до 20-ти років	11 (27,5%)
більше 20 років	20 (20%)

У школі склався творчо працюючий педагогічний склад, який успішно освоює нові технології навчання, активні, вболівають за честь своєї школи.

Результати дослідження та їх обговорення. Завдяки проведенню факторного аналізу результатів дослідження методом головних компонентів з наступним обертанням за критерієм Варімакс з нормалізацією Кайзера у ході дослідження виділилося 4 фактори, які пояснюють 80% всієї дисперсії. Найбільш інформативними є перші два фактори. Перший фактор пояснює 32,9%, другий – 20,6%. Загалом два фактори пояснюють 53,5% (див.Табл. 2).

Табл. 2

Факторна матриця: Дослідження прояву психологічного клімату педагогічного колективу

1фактор (32,9%)	II фактор (20,6%,)	III фактор (16,%)	IV фактор (10,4%)
«Когнітивний компонент особливостей прояву психологічного клімату педагогічного колективу»	«Емоційний компонент особливостей прояву психологічного клімату педагогічного колективу»	—	—

«Шкала задоволеності життям» Е.Дінера та ін. Задоволеність сферами життя…… ,888 Задоволеність основними подіями життя.....,883 Загальна задоволеність життям……,862 Задоволеність потреб… ,849 Задоволеність домашніми умовами…….. ,843 **Експрес-методика О.С.Михалюк і А.Ю.Шалито** ***Когнітивний компонент..... ,517***	**Опитувальник «САН» за В.О.Доскіним та ін.** Самопочуття……,919 Активність…....,839 Настрій……,886 **Експрес-методика О.С.Михалюк і А.Ю.Шалито** ***Емоційний компонент..... ,732*** **Методика В.П. Захарова** ***Директивний стиль керівництва.... ,678*** **«Шкала задоволеності життям» Е.Дінера та ін.** Задоволеність домашніми умовами…….. ,308 Задоволеність сферами життя……..,302	**Методика В.П. Захарова** ***Директивний стиль керівництва,-971*** ***Колегіальний стиль керівництва ,971***	**Експрес-методика О.С.Михалюк і А.Ю.Шалито** ***Поведінковий компонент.. ,850*** ***Емоційний компонент. -,733***

В перший фактор увійшли всі складові методики «Шкала задоволеності життям» Е. Дінера та когнітивний компонент психологічного клімату в колективі.

Це позначає, що досліджувані сприймають своє життя близьким до ідеального майже в усіх відношеннях, в тому числі й професійне життя.Такі

люди вважають, що якби почати життя заново, то нічого не стали бзмінювати, зокрема й професію вчителя та роботу саме в цьому колективі.

Результати факторного аналізу свідчать про те, що досліджувані мають знання про особливості членів колективу,усвідомлюють причини за яких вони працюють саме в цьому колективіта їх приймають. Приймають правила, вимоги, традиції колективу й даного навчального закладу.

Результати факторного аналізу свідчать, що досліджувані знають не лише особливості сприймання власного «образу», ролі в даному колективі, а йпро взаємовідносиниміжколегами по роботітаадміністрацією.

Задоволеність життям в цілому у даному дослідженні визначається тим, що оцінка такої задоволеності як аспекту ставлення досліджуваного до свого життя є цілісною диспозицією щодо свого життя в цілому і включає як когнітивний, так і емотивний компоненти, що беруть участь у саморегуляції індивідуальної діяльності. Інтегральний показник свідчить про значення потреб, які відбиваються в ресурсно-розподільчих аспектах реалізації потенціалу, що узгоджується з концепціями розуміння соціальної адаптованості особистості.

В другий фактор «Емоційний компонент особливостей прояву психологічного клімату педагогічного колективу» входять наступні показники: самопочуття ($r=0,919$; $p<0,001$),настрій ($r=0,886$; $p<0,001$),активність ($r=0,839$; $p<0,001$),емоційний компонент психологічного клімату в колективі ($r=0,732$; $p<0,001$),директивний стиль керівництва ($r=0,678$; $p<0,001$),задоволеність домашніми умовами ($r=0,308$; $p<0,001$),задоволеність сферами життя ($r=0,302$; $p<0,001$).

Результати факторного аналізу свідчать про те, що досліджувані мають позитивне емоційне відношення до членів педагогічного колективу. Емоційна сторона відношення виражається за допомогою прихильності та симпатії.Це виступає основним чинником позитивного настрою та задоволеності досліджуваних. Особливостями прояву емоційного компоненту психологічного клімату виступають самопочуття та настрій, як функціональні стани особистості. Самопочуття досліджуваних – це своєрідна відповідь функціональної системи різних рівнів на зовнішні та внутрішні впливи, що виникають при виконанні педагогічної діяльності.

Емоційний компонент психологічного клімату,задоволеність сферами життя як складові фактору свідчать про загальне благополуччя життя досліджуваних в цілому. Благополуччя виражається не лише позитивним емоційним відношенням до колег на роботі, а й задоволеністю усіма сферами

життя в цілому. І це відбивається на активності та самопочутті досліджуваних.

Дослідження показало, що функціональні стани (самопочуття, настрій) стосовно трудової діяльності вважаються допустимими, такими, що не призводять до накопичення втоми та перевтомлення. Фізіологічні та психологічні ресурси досліджуваних не страждають та знаходяться в нормі. Показник «самопочуття» відбиває стан адекватної мобілізації досліджуваних, який характеризується відповідним ступенем напруження функціональних можливостей досліджуваного тим вимогам, які висуваються конкретними умовами педагогічної діяльності.

Дослідження показало (фактор «активність») що члени педагогічного колективу активні, із задоволенням виконують свої функцій та обов'язки.

Такі люди цілком задоволені своїм життям, незважаючи на директивний стиль керівництва.

Ґрунтуючись на результати факторного аналізу можна зробити **висновки**, що особливості прояву психологічного клімату в колективі, зокрема, його когнітивний компонент свідчить про наявність знань у досліджуваних про властивості членів колективу, ієрархію в педагогічному колективі, про рівень конфліктності, професійну підготовку персоналу, характер міжособистісних стосунків педагогів з дітьми, особливості особистості керівника, стиль керівництва та ступінь задоволеності ним з боку членів педагогічного колективу, власну роль в даному колективі, взаємовідносини між колегами по роботі та адміністрацією.

Досліджувані усвідомлюють причини за яких вони працюють саме в цьому колективіта приймають правила, вимоги, традиції колективу й даного навчального закладу.

Задоволеність життям в цілому у даному дослідженні визначається тим, що оцінка такої задоволеності як аспекту ставлення досліджуваного до свого життя є цілісною диспозицією щодо свого життя в цілому і включає когнітивний компонент.

Особливості прояву психологічного клімату в колективі, зокрема, його емоційний компонент свідчить про те, що досліджувані мають позитивне емоційне відношення до членів педагогічного колективу, що виражається за допомогою прихильності та симпатії. Це виступає основним чинником позитивного настрою, гарного самопочуття, активності та задоволеності в усіх сферах життя досліджуваних. Самопочуття досліджуваних – це своєрідна відповідь функціональної системи різних рівнів на зовнішні

впливи, що виникають при виконанні педагогічної діяльності.

Теоретичне та практичне значення роботи полягає у розкритті характеру зв'язку особливостей прояву психологічного клімату в колективі з індивідуально-психологічними характеристиками особистості та задоволеністю життям в цілому, що поглиблює знання про показники сприятливого психологічного клімату, які можуть використовуватися в практичній психології для поліпшення психологічного клімату в педагогічних колективах.

Література

1. *Ананьев Б. Г.* Избранныепсихологическиетруды // Избр. психол. труды: в 2-х т. – Т. 1. Вып. 2. – Москва: Педагогика, 1998.
2. *Бойко В.В.* Социально-психологический климат коллектива и личность. /В. В. Бойко, А. Г. Ковалев, В. Н. Панферов. – Москва: Мысль, 1983.
3. *Кричевский Р. Л.* Социальная психология малой группы: Учеб.пособие для ВУЗов. – Москва: Издательство «Аспект-Пресс», 2009.
4. *Парыгин Б. Д.* Социально-психологический климат коллектива. Пути и методы изучения. – Санкт-Петербург: Наука, 2009.
5. *Хміль Ф.І.* Основи менеджменту : підручник. − Київ: Академвидав, 2003.

Emishyants O. The influence of peculiarities of the psychological climate on the functional and emotional states of the teacher.

In the article the expediency of the study of the psychological climate of the pedagogical collective is shown. It is shown, that the peculiarities of the manifestation of psychological climate in the collective, in particular, its emotional component is the main factor of the positive mood, well-being, activity and satisfaction in all spheres of life of the teachers.

Keywords: *interpersonal relations, psychological climate, components of psychological climate: emotional, cognitive, behavioral, functional state, emotional state, subjective well-being, happiness, life satisfaction.*